

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Науковці, які досліджують проблеми виховання молоді за останні роки, відзначають швидке зростання споживання психоактивних речовин (ПАР), що викликають залежність, зумовлюючи поширеність алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, а відтак – адиктивну поведінку підлітків під дією цих речовин. За даними інформаційно-аналітичних оглядів за 1990–2012 рр., уживання ПАР в Україні набуло характеру епідемії (А. Вієвський, В. Дивак, К. Лепеха, Д. Строков, С. Табачников та ін.). Статистичні дані Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) свідчать, що за кількістю осіб підліткового віку, які вживають ПАР, Україна посідає перше місце в Європі.

Тому нині державна політика зорієнтована на боротьбу з цим явищем у середовищі неповнолітніх. В Україні є чимало законів, законодавчих актів і постанов (Закони України „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” (2009 р.), „Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, прекурсорів та зловживання ними” (1995 р.), Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту „Про затвердження Типового положення про службу соціально-профілактичної роботи” (2008 р.), Постанова Кабміну „Про затвердження Типового положення про центр ресоціалізації наркозалежної молоді” (2009 р.), Державна програма „Репродуктивне здоров'я нації” на 2006-2015 рр.), спрямованих на розв'язання проблеми вживання молоддю ПАР; відкрито наркологічні диспансери, підтримується робота телефонів довіри для підлітків.

Однак подібні заходи не приводять до бажаних результатів. Навпаки, спостерігається постійне зростання кількості осіб шкільного віку, які залучаються до вживання психоактивних речовин, є тенденція до зниження віку таких осіб. Чисельні соціологічні дослідження, опитування й анкетування підлітків, офіційна статистика установ охорони здоров'я України підтверджують проблему адиктивної поведінки підлітків, спричиненої вживанням підлітком однієї або декількох психоактивних речовин.

У наукових дослідженнях висвітлені переважно медичні (В. Бітенський, Б. Левін, В. Синицький), соціологічні (А. Гришко, Н. Двойменний, В. Карпов), правові (В. Колкутін) і психологічні (С. Березін) аспекти проблеми. Політики, соціологи, медики й психологи намагаються вживати відповідних заходів для розв'язання проблеми. Науковці все частіше приходять до висновку, що одним із найбільш невирішених питань організації наркологічної допомоги є питання первинної профілактики (В. Безпалько, А. Нагорна та ін.). Очевидно, настав час переходу від системної боротьби з цим явищем до його попередження з метою підвищення якості життя шкільної молоді в сучасних умовах, тобто досягнення підлітками певного рівня фізичного, психічного й соціального здоров'я, необхідного для повноцінної життєдіяльності.

Філософський аналіз феномену здоров'я здійснено в працях Е. Кудрявцева, Л. Лаврової, Л. Сущенко та ін. На медико-біологічному рівні проблеми здоров'я підлітків проаналізовані в працях В. Бехтерева, В. Белого, А. Маюрова та ін. Соціально-психологічний аспект проблеми розкрито в працях І. Бежа, Л. Божович, В. Поліщук, Н. Синюк та ін. Представники різник наук однастайні в тому, що саме концепт здорового способу життя (ЗСЖ) дає можливість наповнити культурно-ціннісним змістом освітню діяльність, спрямовану на формування

цінності здоров'я. Отже, формування фізично й морально здорової особистості визнано нині основним завданням системи освіти.

Основну роль у формуванні в учнів ЗСЖ, на думку українських педагогів, відіграє система шкільної освіти (Л. Дудорова, В. Звєкова, С. Лапаєнко, О. Омельченко, Н. Урум та ін.). На відповідальності саме вчителів природничих дисциплін за формування здорового способу життя учнів наголошують у своїх дисертаціях українські дослідники В. Бобрицька, Г. Жара, Г. Капранова. В Україні на допомогу вчителю пропонуються численні посібники з рекомендаціями щодо збереження та зміцнення здоров'я учнів. Проте спеціальних досліджень, присвячених підготовці вчителів природничих дисциплін до діяльності з профілактики залежності школярів від психоактивних речовин, в Україні здійснено дуже мало.

У педагогічній науці й практиці цю роль відводять зазвичай соціальним педагогам (О. Вакуленко, В. Власова, О. Гомонюк, М. Полісадова, В. Поліщук, І. Сидорук, О. Тютюнник) і шкільним психологам (В. Вишньовський, Т. Здоровець, О. Корабліна, Н. Самикіна). Однак їхній вплив на учнів незначний з причини недостатнього часу спілкування. Набагато частіше спілкуються з учнями класні керівники та вчителі-предметники, які мають змогу здійснювати виховний вплив на учнів майже кожного дня засобами навчального предмету, під час виховних заходів, власним авторитетом. З огляду на те, що основні знання про свій організм і шкідливі впливи на нього учні одержують на уроках природничих дисциплін, відповідальність за профілактику вживання підлітками ПАР лягає і на вчителів природничих дисциплін. Проте, як показує практика, вони майже не проводять такої роботи і не підготовлені до неї.

Однією з основних причин неефективності підготовки вчителів природничих дисциплін до роботи з профілактики адиктивної поведінки підлітків є неопрацьованість змісту, методів, організаційних форм підготовки педагогів до профілактичної діяльності. У дослідженнях українських науковців, присвячених професійній освіті вчителів природничих дисциплін (Н. Левчук, Л. Нікітченко, О. Савчук, О. Харченко та ін.), проблеми їхньої підготовки до формування в учнів ЗСЖ розглядаються вкрай рідко. Виняток становлять поодинокі дисертації з проблем підготовки вчителів природничих дисциплін до викладання предмету „Безпека життєдіяльності” чи „Основи здоров'я” (О. Пуляк (2006), А. Радченко (2012), О. Рибалка (2005)).

Тому є гостра необхідність пошуку шляхів і способів підвищення якості підготовки вчителів природничих дисциплін для роботи з підлітками в сфері профілактики вживання психоактивних речовин.

Отже, в педагогічній практиці склалися суперечності між:

а) ускладненням проблеми залежності підлітків від психоактивних речовин і відсутністю знань у вчителів щодо масштабів цієї проблеми та способів її вирішення;

в) запитами практики щодо готовності вчителів природничих дисциплін до профілактичної роботи в середовищі підлітків та нерозробленістю методик і технологій такої підготовки в системі професійної освіти;

б) між спробами МОН України розв'язувати проблеми адиктивної поведінки учнів і гострим дефіцитом відповідного науково-методичного забезпечення.

Комплекс виявлених суперечностей дозволив визначити проблему дослідження – розроблення теоретичних основ, структури, змісту й технологій підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до діяльності з первинної профілактики залежності підлітків від психоактивних речовин. Необхідність усунення вказаних суперечностей передбачає вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін, що й зумовило вибір теми дисертаційної роботи: **„Підготовка майбутніх учителів природничих дисциплін до здійснення первинної профілактики залежності підлітків від психоактивних речовин”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах „Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року”, „Комплексної програми з профілактики наркотичних та алкогольних проблем, зорієнтованої на учнів 1–12 класів, їх батьків і персонал загальноосвітніх закладів I–III ступенів навчання”, Вінницької обласної програми „Здоров'я нації на 2013-2015 роки” та відповідно до плану науково-дослідної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського „Теоретико-методологічні основи педагогічної підготовки майбутніх учителів” (РК №0101U007274).

Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №5 від 24.02.2010 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №4 від 29.04.2014 р.).

Мета дослідження полягає у визначенні, обґрунтуванні й експериментальній перевірці ефективності організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до діяльності з первинної профілактики залежності підлітків від психоактивних речовин.

Об'єктом дослідження є професійна підготовка майбутніх учителів природничих дисциплін.

Предметом дослідження є організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до діяльності з первинної профілактики залежності підлітків від психоактивних речовин.

Гіпотеза дослідження: формування готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до діяльності з первинної профілактики залежності підлітків від психоактивних речовин буде ефективнішим за дотримання таких організаційно-педагогічних умов:

- 1) залучення студентів до аналізу стану та психологічних причин вживання підлітками ПАР;
- 2) формування в студентів системи знань про хіміко-біологічні властивості ПАР і види профілактичної діяльності вчителя;
- 3) розвиток у майбутніх педагогів умінь реалізації навчально-виховного потенціалу природничих дисциплін для первинної профілактики залежності підлітків від ПАР.

Відповідно до мети в межах об'єкту й предмету дослідження визначені такі **завдання**:

1. Здійснити дефінітивний аналіз основних понять дослідження для визначення структурно-компонентного складу готовності педагогів до здійснення первинної профілактики залежності підлітків від психоактивних речовин.

2. З'ясувати теоретичні основи й специфіку профілактичної роботи з підлітками щодо попередження їхньої адиктивної поведінки та визначити критерії, показники й рівні готовності вчителів природничих дисциплін до такої діяльності.

3. Визначити й експериментально перевірити ефективність організаційно-педагогічних умов і розробити модель формування готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до первинної профілактики залежності підлітків від психоактивних речовин.

4. Розробити зміст варіативної дисципліни й методичне забезпечення на допомогу вчителям природничих дисциплін у здійсненні профілактичної роботи в школі.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять основні положення професійної педагогіки, що стосуються теорії та практики організації вищої педагогічної освіти (О. Акімова, Р. Гуревич, І. Зязюн, Л. Кандибовіч, В. Сластьонін, В. Кремень, В. Кудін, Н. Ничкало, Г. Тарасенко, В. Шахов та ін.); теорії й методики соціальної педагогіки (О. Гомонюк, А. Мудрик, В. Сорочинська, О. Тютюнник та ін.); психологічні аспекти теорії особистості (Г. Бал, І. Бех, Л. Божович, В. М'ясищев та ін.); принципи єдності свідомості й діяльності (О. Леонтьєв, С. Рубінштейн); положення про діяльну й творчу природу особистості, про соціальні закономірності й багатофакторний характер її розвитку (О. Бодальов, Л. Виготський, І. Якиманська та ін.); педагогічні й психологічні засади пропагування психогігієнічного виховання та здорового способу життя молоді (В. Бобрицька, С. Закопайло, Т. Здоровець, Л. Кондрашова, С. Максименко, В. Оржеховська, Т. Титаренко та ін.)

Загальними теоретичними основами розв'язання зазначеної проблеми стали також дослідження в галузі підліткової наркології та наркоманії (О. Балакірева, С. Белогуров, С. Березін, В. Бітенський, Б. Братусь, А. Вієвський, А. Гришко, М. Жданова, С. Сидяк та ін.),

Методи дослідження:

теоретичні – аналіз і синтез наукових результатів з філософії, психології, педагогіки, соціології та медицини для з'ясування суті основних понять; узагальнення та систематизація статистичної інформації для визначення масштабів проблеми вживання підлітками ПАР і рівня готовності вчителів до її розв'язання; моделювання процесу підготовки майбутніх учителів до здійснення профілактичної діяльності;

емпіричні – анкетування, тестування, спостереження для одержання статистичних даних; бесіди з учителями та учнями, вивчення передового досвіду для визначення напрямів профілактичної діяльності; педагогічний експеримент, експертне оцінювання для визначення ефективності впливу організаційно-педагогічних умов;

статистичні – для опрацювання результатів експерименту методами математичної статистики.

Експериментальна база дослідження – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Житомирський державний університет імені Івана Франка, Рівненський державний гуманітарний університет. Усього в дослідженні брали участь 67 учителів, 15 викладачів педагогічних ВНЗ, 772 студенти, з яких 384 – у контрольних групах (КГ) і 388 – в експериментальних групах (ЕГ).

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

- *вперше* запропоновано визначення поняття „готовність учителя природничих дисциплін до здійснення первинної профілактики залежності підлітків від ПАР”; визначено, обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови (залучення студентів до аналізу стану та психологічних причин вживання підлітками ПАР; формування в студентів системи знань про хіміко-біологічні властивості ПАР і види профілактичної діяльності; розвиток у майбутніх учителів умінь реалізації навчально-виховного потенціалу природничих дисциплін для первинної профілактики залежності підлітків від ПАР) підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін і критерії (ціннісно-мотиваційний, інформаційно-когнітивний, операційно-процесуальний) та рівні їхньої готовності до діяльності з первинної профілактики залежності підлітків від психоактивних речовин;
- *удосконалено* зміст і технології підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до діяльності з первинної профілактики залежності підлітків від психоактивних речовин;
- *дістали подальшого розвитку* зміст, методи і форми підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до виховання в учнів здорового способу життя.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його положення можуть бути використані для вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін. Розроблена авторська програма навчальної варіативної дисципліни „Вплив ПАР на здоров’я” та опублікований посібник „Педагогічна профілактика залежності підлітків від психоактивних речовин” можуть бути використані вчителями, соціальними педагогами, шкільними психологами, батьками, викладачами й студентами педагогічних ВНЗ як рекомендації до здійснення первинної профілактики залежності підлітків від психоактивних речовин.

Основні результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/2 від 26.01.2015 р.), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 347/03-а від 19.09.2014 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 411/01 від 02.02.2015 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 234 від 04.02.2015 р.), Рівненського державного

гуманітарного університету (довідка № 16 05.02.2015 р.).

Апробація результатів дослідження здійснювалась на *міжнародних науково-практичних конференціях*: „Public Health Research Methods; Public Health Leadership & Management; Management & Control of HIV & Other STIs” („Методи досліджень в публічній охороні здоров’я; лідерство та менеджмент в публічній охороні здоров’я) (Бірмінгем (США), 2004, 2006); „Review of addictions research in central and eastern Europe” („Огляд досліджень у галузі залежності від психоактивних речовин у центральній і східній Європі”) (Варшава (Польща), 2011); „Дослідження в галузі залежності від психоактивних речовин впродовж життя індивідуума” (Одеса, 2013); „Освіта дорослих у контексті сталого розвитку” (Київ, 2014); „Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес” (Харків, 2014); „Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми” (Вінниця, 2014); *міжнародній науково-практичній конференції аспірантів* „Інноваційні технології в сучасній професійній освіті” (Вінниця, 2013).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено в 11 публікаціях автора (10 одноосібних): із них: 6 статей – у провідних наукових фахових виданнях України, 2 – у закордонних виданнях, 3 статті у збірниках наукових праць і 1 тези – у матеріалах конференцій; 1 науково-методичний посібник.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, який містить 257 назв, із них 10 іноземною мовою, 8 додатків на 58 сторінках. У роботі розміщено 7 рисунків на 4 сторінках, 11 таблиць на 7 сторінках. Основний зміст дисертації викладено на 186 сторінках тексту, загальний обсяг – 264 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність теми дослідження, визначено його об’єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів.

У **першому розділі** – „**Готовність учителів до здійснення первинної профілактики залежності підлітків від ПАР як педагогічна проблема**” проаналізовано понятійний апарат предмету дослідження і стан розробленості проблеми в педагогіці, визначені напрями організації вчителями первинної профілактики вживання підлітками ПАР, запропонована структура й визначено стан готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до профілактики вживання підлітками ПАР.

В епоху соціальних змін будь-яка кризова життєва ситуація для підлітка є важкою в плані самоствердження, самореалізації, самовизначення в сьогоденні та в майбутньому. Це призводить до поведінки, що отримала назву адиктивної. Найсильнішими й найнебезпечнішими для здоров’я людини й соціуму загалом адиктивними агентами нині є психоактивні речовини, тобто речовини, здатні змінити психічний стан (алкоголь, тютюн, наркотики, хімічні розчини, лікарські препарати).

Профілактичні дії щодо наркотичних/алкогольних проблем серед дітей і молоді, що є частиною стратегії формування ЗСЖ на засадах розвитку життєвих навичок, координуються МОН України, інформаційно-профілактична освіта щодо

алкоголю та наркотиків передбачена в навчальній програмі «Основи здоров'я» для 5–9 класів загальноосвітніх закладів України. Проте в сфері шкільної освіти вжито недостатньо заходів із здійснення профілактики щодо вживання підлітками ПАР. Неготовими до здійснення такої профілактики виявились і вчителі природничих дисциплін, які хоч і мають уявлення про вплив ПАР на організм людини, але не знають ні типів профілактики, ні шляхів її здійснення.

Аналіз наукової літератури (А. Гоголева, А. Бандура, А. Горлова, О. Губенко, І. Іванюк, В. Ходоса, І. Ярмиш та ін.) свідчить про наявність різних підходів до профілактики вживання підлітками ПАР, що засновані на: поширенні інформації про ПАР, афективному (емоційному) навчанні, ролі соціальних факторів, альтернативній наркотикам діяльності, зміцненні здоров'я. Не заперечуючи важливості професійної здоров'язберігаючої діяльності всіх педагогів, вважаємо, що особливу роль у цьому процесі відіграють учителі природничих дисциплін. Адже саме природничі науки (біологія, хімія, екологія, фізика) мають пріоритетне значення у формуванні основ здоров'я дитини.

Учителі природничих дисциплін повинні знати самі та надати знання учням про закономірності механізмів, способи збереження і зміцнення здоров'я; про засоби підвищення опірності організму несприятливим умовам довкілля; про резерви організму здорової людини. Учителям природничих дисциплін під силу сформувати в учнів активно-позитивне ставлення до ЗСЖ в таких напрямках:

- формування уявлень про здоров'я на основі сприйняття учнями привабливого образу здорової людини; поняття про здоров'я людини на основі порівняльних схематичних образів функціонування органів здорової та хворої людини, зокрема тієї, яка палить чи вживає алкоголь і наркотики;
- мотивування вести ЗСЖ на основі усвідомлення його значущості для збереження та зміцнення здоров'я, вплив оздоровчих видів діяльності на окремі органи;
- визначення хімічного складу деяких видів ПАР і способів їх виготовлення з метою демонстрації згубного впливу на організм;
- інформування про вплив ПАР на рухову, кров'яну, нервову, травну та інші системи організму.

Для виконання таких завдань в учителів природничих дисциплін ще під час їхнього навчання у ВНЗ має бути сформована готовність до виховання в учнів ЗСЖ, зокрема й до здійснення первинної профілактики залежності підлітків від ПАР. Аналіз праць М. Дьяченка, К. Дурай-Новакової, Л. Кандибовича, Л. Кондрашової, О. Мороза, А. Пономарьова, К. Платонова, В. Сластьоніна, Г. Троцько, О. Щербакової дозволив виокремити такі компоненти готовності майбутнього учителя до первинної профілактики залежності підлітків від ПАР: ціннісно-мотиваційний, інформаційно-когнітивний та операційно-процесуальний.

Ціннісно-мотиваційний компонент визначає професійно-педагогічну спрямованість педагога й утворює основу для реалізації інших структурних компонентів готовності майбутнього вчителя до вирішення проблеми профілактики адиктивної поведінки підлітків. Сформованість цього компоненту є запорукою особистісної активності майбутнього вчителя щодо організації навчально-виховного процесу, професійного пошуку, творчого підходу до формування в учнів знань і вмінь зі здорового способу життя.

Інформаційно-когнітивний компонент відображає систему загально-педагогічних, психологічних і природничих знань, необхідних учителю природничих дисциплін для профілактики адитивної поведінки школярів. Цей компонент визначає обсяг і мобільність знань, розуміння міжпредметних зв'язків та інших навчально-виховних аспектів курсів природничих дисциплін.

Операційно-процесуальний компонент забезпечує практичну реалізацію діяльності щодо створення оптимальних умов для виховання ЗСЖ школярів. Він поєднує в собі вміння застосовувати набуті знання на практиці; володіння загальнопедагогічними та специфічними прийомами й засобами педагогічного впливу; стабільність коригувальної діяльності з виправлення виявлених недоліків.

На основі виокремлених критеріїв і показників готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до здійснення первинної профілактики залежності підлітків від ПАР нами розроблено методику її діагностування на різних етапах професійно-педагогічної підготовки студентів. У дослідженні застосований спосіб діагностування за рівнями. Шкала оцінювання включає 5 рівнів сформованості готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до здійснення первинної профілактики залежності підлітків від ПАР: низький, нижче середнього, середній, вище середнього, високий.

На констатувальному етапі дослідження було здійснено опитування студентів природничих спеціальностей. З'ясовано, що більшість студентів мають нижчий середнього рівень готовності до здійснення первинної профілактики залежності підлітків від ПАР, що не може гарантувати успіху профілактичної діяльності. Тому наступним кроком у нашому дослідженні було проведення експерименту з підвищення рівня готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до профілактики вживання підлітками ПАР.

У другому розділі – **„Реалізація організаційно-педагогічних умов формування готовності педагогів до здійснення первинної профілактики залежності підлітків від ПАР”** – обґрунтовано методологічні підходи, організаційно-педагогічні умови і запропоновано модель формування готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до профілактики залежності підлітків від ПАР (рис.1.).

Майбутні вчителі природничих дисциплін за допомогою опитування учнів і аналізу статистичних даних ВООЗ мали змогу зробити висновок, що в Україні спостерігається тенденція до швидкого поширення серед підлітків токсикоманії, тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії. Студенти зробили висновок, що роки навчання в школі, зокрема уроки природничих дисциплін, повинні дати можливість учням зберегти й укріпити своє здоров'я, сформувати навички та звички здорового способу життя, підвищити рівень їхньої валеологічної культури. На заняттях із психологічних дисциплін студенти з'ясовували причини вживання підлітками ПАР. Було зроблено висновок, що психологічні фактори (риси характеру, властивості особистості) проявляються на конкретній біологічній основі (біологічні фактори) під впливом родини, школи, усього суспільства (соціальні фактори). Така дослідна робота студентів сприяла усвідомленню ними важливості проблеми залежності підлітків від ПАР і власної відповідальності за первинну профілактику такої залежності, тобто формуванню мотивації майбутніх учителів природничих дисциплін до профілактичної діяльності.

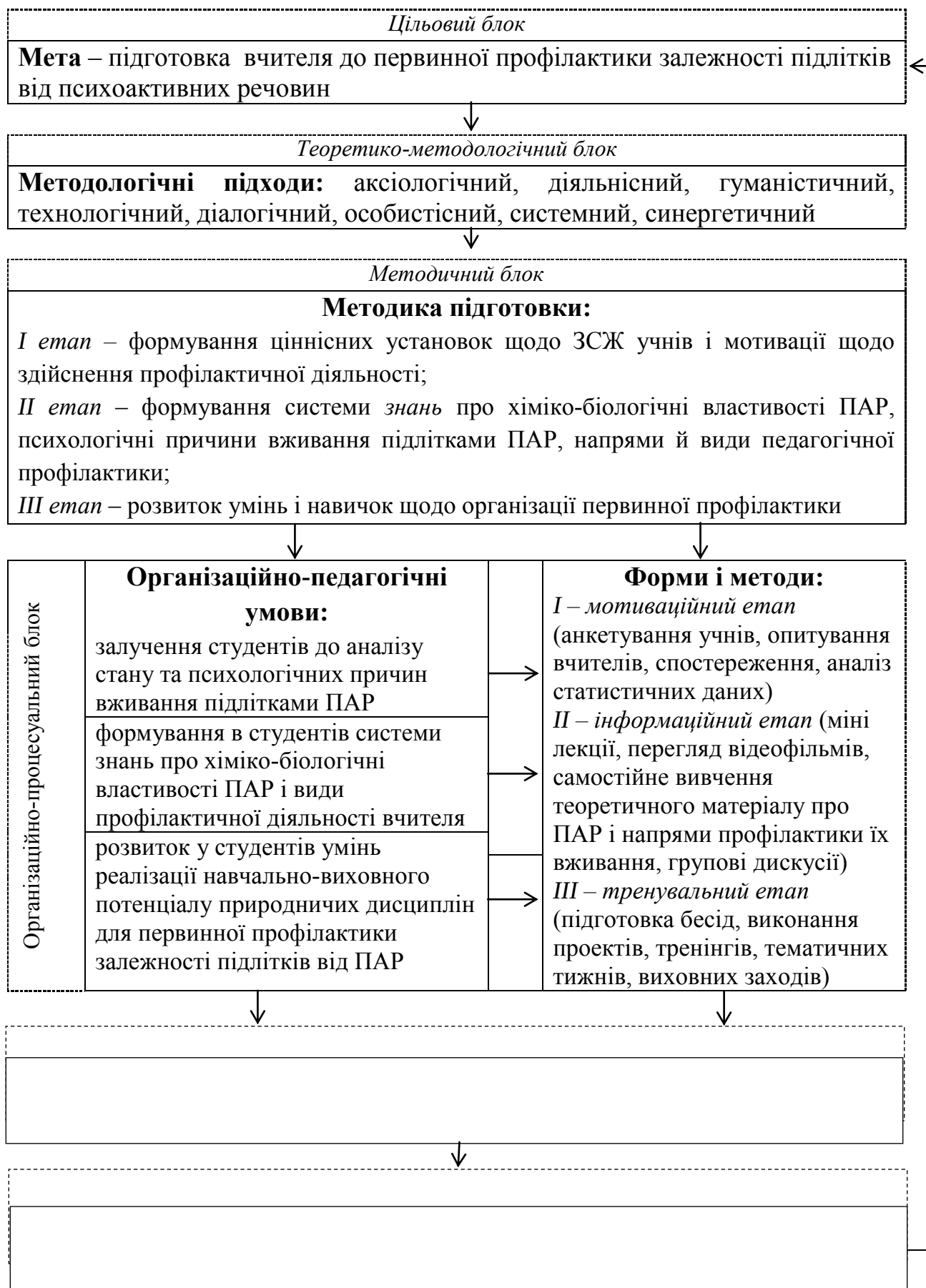

Рис. 1. Модель формування готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до здійснення первинної профілактики залежності підлітків від ПАР

На заняттях із природничих дисциплін формуємо в майбутніх учителів систему знань і вмінь щодо здорового способу життя: знання про функції основних систем організму; про суть поняття „здоров'я”; про основні складові поняття „здоровий спосіб життя”; вміння використовувати відповідні знання в повсякденному житті; уявлення про взаємозв'язок здоров'я зі способом життя; про види ПАР і їх вплив ПАР на організм тощо. Аналогічні знання вчителі природничих дисциплін мають формувати в учнів.

Для формування в студентів знань про хіміко-біологічні властивості ПАР, окрім проведення міні-лекцій на практичних заняттях проводимо тренінги з виконання вправ і рольових ігор. Звертаємо увагу майбутніх учителів, що аналогічні тренінги вони можуть проводити з учнями, використовуючи готові розробки, опубліковані в журналі „Психолог”.

Під час вивчення природничих дисциплін демонстрували фільми з мережі Інтернет про шкідливий вплив алкоголю, наркотичних речовин, тютюнокуріння на організм людини. Разом зі студентами обговорювали фільми й робили висновки про доцільність їхнього використання в школі. Знайомили студентів із працями видатного невролога В. Бехтерева, який зазначав, що питання про величезну шкоду, котру приносить алкоголь, недостатньо зрозумілі навіть для більшості інтелігентів, серед яких панує думка про користь малих, "помірних" доз алкоголю. Наводили приклади досліджень наукової школи І. Павлова, в яких доведено, що вже після першої, самої малої дози алкоголю, в корі головного мозку паралізуються ті відділи, що пов'язані з елементами виховання та культури.

Оскільки кількість годин академічного навантаження обмежена, пропонували частину теоретичного матеріалу для самостійного опрацювання. Формою звіту обрано наукові проекти, презентація яких здійснювалася на заключних практичних заняттях або проводилася у вигляді студентської наукової конференції. Організовуючи проектну діяльність, академічну групу поділяли на 4 підгрупи (по 6-7 чоловік), кожна з яких вибирала свій напрям дослідження і виконувала його за таким планом: 1. Історія виникнення речовини. 2. Хімічний склад речовини. 3. Вплив на організм людини. 4. Наслідки вживання підлітком. Темами проектів, наприклад, були такі: „Алкоголь і його вплив на організм підлітка”, „Біохімія тютюнового диму та його вплив на організм”, „Вплив наркотиків на організм людини”, „Токсикоманія”. Результати проектної діяльності оформлялись у вигляді методичного забезпечення, яке може бути використаним у майбутній профілактично-педагогічній діяльності. На захист проект подавався у вигляді ілюстрованого альбому та комп'ютерної презентації, до якої було включено фрагменти науково-популярних фільмів.

Виконання проекту передбачало інтеграцію хімічних і біологічних знань; вміння здійснювати пошук релевантної інформації, її аналіз; здатність до узагальнення, структурування та презентації власного інформаційного продукту. Такі знання, вміння і навички, набуті під час виконання проекту, є теоретичною основою для майбутньої профілактичної діяльності вчителя природничих дисциплін.

Готуючи майбутніх учителів природничих дисциплін до профілактики адиктивної поведінки підлітків, наголошуємо на тому, що нічого у внутрішньому світі дитини не може бути змінено поза її бажанням. Тому головне для вчителя –

не впливати на підлітків специфічними прийомами, а взаємодіяти з ним, пропонуючи різні шляхи вирішення проблем, визнаючи особистість учня основною цінністю навчально-виховного процесу. Для усвідомлення студентами необхідності гуманізації та гуманітаризації природничої освіти знайомили їх із методологічними засадами гуманістичної педагогіки, що утверджує учня в ролі активного, свідомого, рівноправного учасника навчально-виховного процесу.

Завдяки гуманізації та гуманітаризації природничої підготовки майбутніх учителів формуємо усвідомлення того, що в школі головна дитина; що знання потрібні, але фізичне й психічне здоров'я учня має набагато більшу цінність. Демонстрації єдності людини та природи сприяють дні здоров'я, тижні біології, тижні хімії, тижні географії, походи вихідного дня, малі екскурсії в природу, конкурсно-розважальні заходи на свіжому повітрі, експедиції, практичні роботи на місцевості та ін.

Учимо майбутніх педагогів, що профілактично-виховна робота не повинна перетворюватися на одноразові акції, а бути систематичною, цілеспрямованою, тривалою. Важливою умовою ефективності профілактичної роботи з неповнолітніми є також емоційна зацікавленість у долі учнів. Ця зацікавленість має бути підкріплена конкретними діями (допомога в навчанні, консультування з питань залежності від ПАР тощо). Суттєве значення має індивідуалізація заходів, що проводяться з профілактичною метою.

З урахуванням знань про чинники й прояви адиктивної поведінки на заняттях із психологічних дисциплін разом із студентами розробляємо можливі шляхи її профілактики, що варто застосовувати вчителям природничих дисциплін: організація подорожей, екскурсій, колективних справ на природі, екологічних десантів; використання можливостей соціальних сервісів для виконання електронних екологічних проектів; створення на заняттях „ситуацій успіху”; запровадження групових форм навчання, залучення усіх підлітків до участі в позакласних заходах; перегляд цікавих науково-пізнавальних фільмів; організація творчої або дослідницької діяльності, загальношкільних інсценізованих природничих свят, конкурсів, хімічних дослідів; організація туристичних походів з батьками, подорожей з елементами екстриму та ін.

Специфічними психологічними умовами психокорекції депресій у підлітків є сприяння їхньому самопізнанню, саморозвитку, самовдосконаленню, формуванню здатності самостійно приймати рішення, розв'язувати складні життєві ситуації, активно й продуктивно взаємодіяти з соціумом, бути впевненим у собі. Створити такі умови на уроках природничих дисциплін допомагають особистісно орієнтовані інноваційні технології навчання. Тому на заняттях із методичних дисциплін пропонуємо студентам проаналізувати методичні пропозиції щодо використання інновацій на уроках природничих дисциплін (метод проектів, метод проблемного навчання, метод мозкового штурму, ігрові технології, тренінгові вправи, колективні лабораторні роботи тощо) на прикладі окремих тем і розділів. Під час педагогічної практики пропонуємо організовувати з підлітками в школі спеціальні тренінгові вправи, спрямовані на профілактику поширення негативних явищ у підлітковому середовищі.

Учимо майбутніх учителів, що від вивчення особливостей функціонування окремих органів людини, котре здійснюється на уроках природничих дисциплін,

учні мають перейти до усвідомлення цілісності всього організму, що є складною системою. Педагоги мають донести до учнів, що функціонування такої системи залежить від стану й взаємозв'язку підсистем організму (кровоносної, серцево-судинної, нервової, травної, опорно-рухової та ін.). Якщо взаємовплив різних систем організму буде учнями засвоєний, то можна очікувати, що той із учнів, хто прагне досягти успіху, наприклад, у спорті, вже ніколи не візьме до рук ні цигарки, ні чарки, ні, тим більше, наркотиків.

Матеріали для бесід та інших форм роботи, спрямованих на профілактику вживання підлітками ПАР, пропонували майбутнім учителям природничих дисциплін шукати в журналах „Біологія”, „Хімія”, „Шкільний світ”, „Виховна робота в школі”, „Позакласний час” та ін., а також у мережі Інтернет і спеціальних інформаційно-методичних збірках для фахівців соціальної роботи з дітьми та молоддю.

У третьому розділі – **„Організація та перевірка ефективності експериментально-дослідної роботи”** – представлено етапи проведення експериментально-дослідної роботи та визначено її ефективність.

Експериментально-дослідна робота здійснювалася з 2008 року по 2015 рік у чотири етапи, кожний із яких передбачав розв'язання конкретних завдань. Здійсненню експерименту передував *пошуковий етап* (2008-2010 рр.), тобто етап аналізу джерелознавчої бази дослідження, який передбачав ретельний теоретичний аналіз опублікованих наукових робіт із проблем залежності підлітків від ПАР і готовності педагогів до профілактичної діяльності. Це дало змогу з'ясувати стан і визначити рівень розв'язання обраної проблеми, виокремити пріоритетний напрям дослідження, поставити його мету й завдання.

Паралельно здійснювався моніторинг ситуації щодо вживання підлітками ПАР; аналіз державних програм і нормативних документів щодо профілактики адиктивної поведінки підлітків; аналіз філософської, соціологічної, психологічної та педагогічної літератури з проблеми дослідження; аналіз навчальних планів і програм професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін. Було з'ясовано, що в системі професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін не врахована проблема вживання підлітками ПАР і необхідність профілактики педагогами адиктивної поведінки підлітків.

На *констатувальному етапі дослідження* (2011-2012 рр.) було визначено стан готовності вчителів природничих дисциплін і студентів природничих спеціальностей педагогічних ВНЗ до здійснення первинної профілактики вживання підлітками ПАР. Вибірка становила 67 учителів-практиків і 56 студентів 4-го курсу. Результати опитування показали, що більшість учителів-практиків і студентів мають нижчий середнього рівень готовності до здійснення первинної профілактики залежності підлітків від ПАР, що не може гарантувати успіху профілактичної діяльності.

Досвід роботи автора в центрі соціальної реабілітації, бесіди з підлітками, педагогами й студентами педагогічних ВНЗ указали на необхідність комплексної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до розв'язання проблеми залежності підлітків від ПАР. Тому наступним кроком у нашому дослідженні було проведення *формуального етапу дослідження* (2012-2014 рр.), тобто впровадження експериментальної методики з підвищення рівня готовності

майбутніх учителів природничих дисциплін до профілактики вживання підлітками ПАР. Першим кроком такої підготовки було розроблення змістового складника процесу формування знань про соціально-психологічні причини адитивної поведінки підлітків і формування мотивації майбутніх педагогів до здійснення профілактичної діяльності. Наступним кроком формувального експерименту було формування системи психологічних, педагогічних і природничих знань, необхідних для здійснення профілактичної діяльності. Третім кроком було формування практичних умінь здійснення первинної профілактики залежності підлітків від ПАР.

На четвертому – узагальнювальному етапі дослідження (2015 р.) аналізувалися, систематизувалися й узагальнювалися результати дослідження, уточнювались і коригувались основні теоретичні положення, здійснювалось оформлення матеріалів дисертації та додатків до неї. Для визначення реального рівня готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до первинної профілактики вживання підлітками ПАР нами були розроблені відповідні критерії та показники. Були використані методики діагностики реальної структури ціннісних орієнтації особистості, тести знань і програми самооцінювання вмінь.

Визначено, що значення показників у контрольних групах мало змінилися за роки навчання студентів у ВНЗ, а в експериментальних групах відбулись суттєві зміни. Після впровадження експериментальної методики розподіл студентів за рівнями змінився, найбільша частка студентів, а саме 39%, це були студенти, які мають вищий середнього рівень готовності до здійснення первинної профілактики залежності підлітків від ПАР. Суттєвість змін, що відбулися в експериментальних групах, видно з рисунку 2.

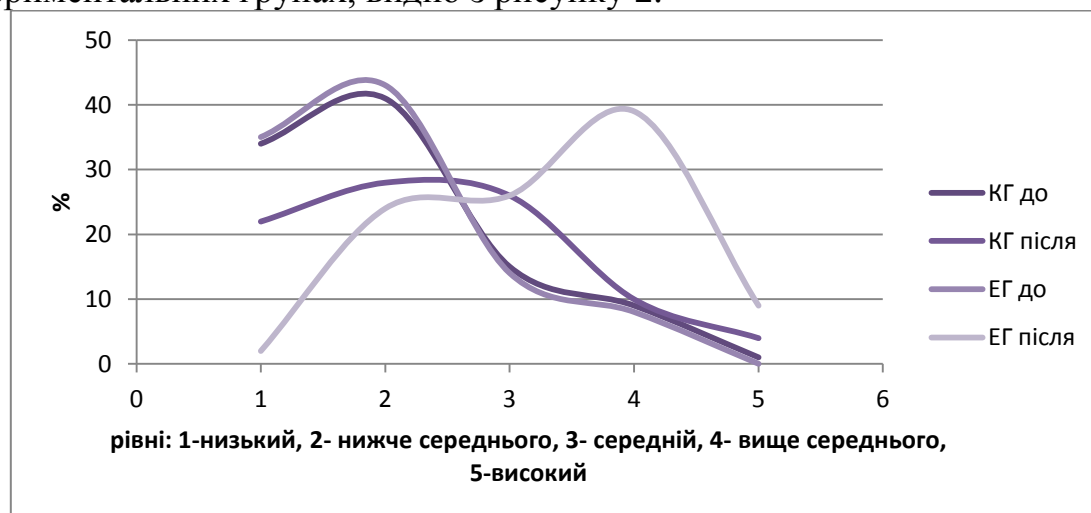

Рис.2. Розподіл студентів КГ і ЕГ за рівнями готовності студентів до здійснення первинної профілактики залежності підлітків від ПАР

Пік розподілу в обох типах груп до експерименту припадав на рівень, нижчий середнього. Після навчання у ВНЗ студентів контрольних груп за традиційною методикою їх розподіл за рівнями дещо змінився, але пік залишився на рівні нижче середнього, тобто суттєвих змін не відбулося. В експериментальних групах пік розподілу студентів за рівнем готовності до здійснення первинної профілактики залежності підлітків від ПАР перемістився на рівень, вище середнього. Такий перехід (через один рівень) вказує на суттєвість змін і ефективність експериментальної методики. Значущість відмінностей в

експериментальних групах до і після експерименту було підтверджено методами математичної статистики. Отже, мети досягнуто, завдання виконано.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз психологічної, соціологічної, педагогічної та соціально-медичної літератури з проблем адиктивної поведінки підлітків показав, що глибокі соціальні, економічні, політичні й культурні зрушення, що відбуваються в сучасному суспільстві, зумовили зміни й у поведінці підлітків. Діти виявилися не готовими до стресів, підвищених вимог соціуму, а тому шукають шляхи відгородитись від реальних проблем, зокрема й за допомогою ПАР. Уживання таких речовин викликає адитивну поведінку, що викликає обурення навколишніх, а неминуча залежність від ПАР загрожує здоров'ю самого підлітка.

Неготовими до здійснення такої профілактики виявились і вчителі. На заняттях із психологічних дисциплін не вивчаються причини вживання учнями ПАР й чинники, що викликають залежність підлітків від ПАР. Програми педагогічних дисциплін не орієнтовані на вивчення студентами основ профілактики. У системі професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін не врахована проблема вживання підлітками ПАР і необхідність організації профілактики адиктивної поведінки учнів. Інформація про види, хімічний склад і вплив на організм окремих ПАР у навчальних програмах природничих дисциплін представлена фрагментарно.

Профілактична діяльність учителя має певні особливості. Основна мета профілактичної діяльності – це зміна поведінки (у контексті теми дослідження – з ризикованої щодо залежності від ПАР на більш безпечну).

Для виконання профілактичної діяльності вчителів природничих дисциплін мають бути підготовленими ще під час їхнього навчання у ВНЗ. Така підготовка у ВНЗ становить собою складну, упорядковану, цілісну багатоструктурну динамічну систему, що функціонує відповідно до мети, завдань і принципів професійно-педагогічної підготовки, спрямовується на формування системи ціннісних орієнтацій, знань, умінь і навичок студентів, розвиток їх творчого підходу до виховної діяльності і підпорядковується меті – формуванню їхньої готовності до здійснення первинної профілактики залежності підлітків від ПАР. До основних профілактичних заходів відносять: бесіди, лекції, конференції, науково-популярні фільми, колективні справи, масові виховні заходи та ін.

2. Ураховуючи основні підходи до трактування поняття та структури готовності до педагогічної діяльності й особливостей профілактичної діяльності педагогів, пропонуємо таке визначення: *готовність учителя природничих дисциплін до первинної профілактики залежності підлітків від ПАР* є системним особистісним утворенням, що складається з трьох компонентів (ціннісно-мотиваційного, інформаційно-когнітивного та операційно-процесуального), котрі формуються в процесі спеціально організованої природничої, психологічної та педагогічної підготовки під час навчання у ВНЗ і спрямовані на вироблення в майбутніх учителів:

- розуміння психологічних і педагогічних основ проблеми адитивної поведінки підлітків;
- усвідомлення власної відповідальності за виникнення цієї проблеми;
- знань, умінь і навичок організації профілактичних заходів.

Аналіз праць щодо готовності вчителя до педагогічної діяльності та врахування специфіки профілактичної діяльності дозволили виокремити компоненти та відповідно до них критерії і показники готовності майбутнього учителя до первинної профілактики залежності підлітків від ПАР: *ціннісно-мотиваційний* (усвідомлення масштабів проблеми та необхідності профілактики залежності підлітків від ПАР, відповідальності за формування в учнів ЗСЖ, цінності принципу гуманізму в навчанні природничих дисциплін, ціннісне ставлення до здоров'я учнів, розуміння можливостей змісту природничих дисциплін у профілактиці адитивної поведінки, бажання здійснювати профілактичну діяльність, прагнення співпраці з батьками учнів у вихованні ЗСЖ, бажання співпрацювати з шкільним психологом, прагнення позбавитись власних шкідливих звичок), *інформаційно-когнітивний* (знання про види ПАР, особливості адитивної поведінки, хімічний склад ПАР, вплив ПАР на організм людини, впливу шкідливих звичок підлітків на розвиток суспільства, напрямів профілактичної діяльності, джерела інформації щодо профілактики вживання підлітками ПАР, основ принципу гуманізму в освіті й суті гуманітаризації природничої освіти, основ здорового способу життя) та *операційно-процесуальний* (уміння пояснити учням шкідливість ПАР на уроках з природничих дисциплін, організовувати позакласні заходи з профілактичною метою, використовувати інформаційні матеріали профілактичного змісту на уроках, організувати заходи з виховання ЗСЖ, будувати толерантні стосунки з підлітками, будувати міжособистісні відносини підлітків між собою, організувати цікаве дозвілля підлітків, професійно розв'язувати конфліктні ситуації, організовувати колективну роботу учнів, співпрацю з батьками учнів щодо профілактики адитивної поведінки підлітків).

На основі виокремлених критеріїв і показників готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до здійснення первинної профілактики залежності підлітків від ПАР розроблено методiku її діагностики на різних етапах професійно-педагогічної підготовки студентів. Шкала оцінювання включає 5 рівнів: низький, нижче середнього, середній, вище середнього, високий.

3. Формування готовності починається з постановки мети на основі потреб і мотивів. Потребу в первинній профілактиці залежності підлітків від ПАР майбутній учитель природничих дисциплін усвідомить лише тоді, коли буде обізнаний з реальним станом проблеми і тими загрозами, що несе адитивна поведінка кожному підлітку й суспільству в цілому. Тому *першою організаційно-педагогічною умовою* формування готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до первинної профілактики залежності підлітків від ПАР відносимо *залучення студентів до аналізу стану та психологічних причин вживання підлітками ПАР* (ціннісно-мотиваційний компонент готовності).

Для здійснення профілактичної діяльності учитель має володіти системою природничих, психологічних і педагогічних знань. Він має знати, де знайти інформацію про види ПАР, їх вплив на організм, мати уявлення про напрями й форми профілактичної виховної діяльності й технології навчання, що породжують пізнавальний інтерес учнів і їхнє прагнення до успіху, саморозвитку, самоствердження. Тому *другою організаційно-педагогічною умовою* формування готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до первинної

профілактики залежності підлітків від ПАР відносимо *формування в студентів системи знань про хіміко-біологічні властивості ПАР і види профілактичної діяльності* (інформаційно-когнітивний компонент готовності).

У майбутніх учителів ще під час навчання у ВНЗ потрібно сформувати практичні навички профілактичної діяльності. Тому *третьою організаційно-педагогічною умовою* формування готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до первинної профілактики залежності підлітків від ПАР відносимо *розвиток у майбутніх педагогів умінь реалізації навчально-виховного потенціалу природничих дисциплін для первинної профілактики залежності підлітків від ПАР* (операційно-процесуальний компонент готовності).

Запропонована модель формування готовності вчителів природничих дисциплін до первинної профілактики залежності підлітків від ПАР складається з цільового, теоретико-методологічного, методичного, організаційно-процесуального та результативного блоків. На основі розробленої моделі реалізовувалася поетапна методика з організації підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до первинної профілактики залежності підлітків від ПАР: *I – мотиваційний етап* (анкетування учнів, опитування вчителів, спостереження, аналіз статистичних даних); *II – інформаційний етап* (міні лекції, перегляд відеофільмів, самостійне вивчення теоретичного матеріалу про ПАР і напрями профілактики їх вживання, групові дискусії); *III – тренувальний етап* (підготовка бесід, виконання проектів, тренінгів, тематичних тижнів, виховних заходів).

Ефективність організаційно-педагогічних умов готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до первинної профілактики залежності підлітків від ПАР визначалась шляхом опрацювання числових значень показників за допомогою методів математичної статистики. Зокрема, обчислювали значення критерію згоди під час порівняння даних у КГ і ЕГ після експерименту. Оскільки значення критерію згоди виявилось рівним $4,17 > 3$, то за законами математичної статистики це означає, що в експериментальних групах відбулися суттєві зміни, зумовлені впровадженням експериментальної методики.

4. Одержані результати дозволяють пропонувати розроблений автором зміст варіативної дисципліни „Вплив ПАР на здоров'я” та методичне забезпечення у вигляді посібника „Педагогічна профілактика залежності підлітків від психоактивних речовин” на допомогу вчителям природничих дисциплін у здійсненні профілактичної роботи в школі. Розроблений автором зміст (міні лекції: „Види наркотичних речовин”, „Сліди вживання алкоголю”, „Хімічний склад сучасних тютюнових виробів”, „Види токсичних речовин у побуті”; бесіди: „Приховані вороги людини”, „Наркоманія – дорога в безодню”, „Вплив алкоголю на різні системи організму”, тематика предметних тижнів, ділові ігри, мозкові штурми й методичне забезпечення (розробки уроків, наукові, науково-популярні й навчальні фільми та інші інформаційні матеріали про заходи, спрямовані на боротьбу з шкідливими звичками) будуть корисними вчителям природничих дисциплін у здійсненні профілактичної роботи в школі.

До напрямів подальших досліджень відносимо вивчення передового світового досвіду поєднання зусиль психологічних і соціальних служб з освітніми установами щодо організації первинної профілактики залежності підлітків від ПАР.

Праці автора, в яких опубліковані основні результати дослідження

Фахові видання

1. Бордюженко Т. А. Адиктивна поведінка підлітків як педагогічна проблема /Т.А. Бордюженко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб.наук.пр. – Випуск 36. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма „Планер”, 2013. – С.12-17.
2. Бордюженко Т. А. Стан розробленості проблеми профілактики залежності підлітків від психоактивних речовин /Т. А. Бордюженко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка і психологія: Зб.наук. пр. – Випуск 40. – Вінниця: ТОВ „Нілан ЛТД”, 2013. – С.279-284.
3. Бордюженко Т. А. Професійна підготовка вчителів природничих дисциплін: нові виклики часу / Т. А. Бордюженко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб.наук.пр. – Випуск 40. – Київ-Вінниця: ТОВ фірма „Планер”, 2014. – С.177-181.
4. Бордюженко Т. А. Формування системи знань майбутніх учителів щодо здійснення профілактики адиктивної поведінки підлітків / Т. А. Бордюженко //Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – Одеса : ПНПУ, 2014. – С.3-11.
5. Бордюженко Т. А. Можливості вчителів природничих дисциплін у вихованні в учнів здорового способу життя /Тетяна Бордюженко // Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 713. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. – С.27-34.
6. Бордюженко Т. А. Напрями організації вчителями первинної профілактики залежності підлітків від психоактивних речовин /Т. А. Бордюженко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка і психологія: Зб.наук. пр. – Випуск 42. – Вінниця: ТОВ „Нілан ЛТД”, 2014. – С.345-350.
7. Бордюженко Т. А. Возможности осуществления профилактики зависимости подростков от психоактивных веществ учителями-предметниками / Т. А. Бордюженко // APRIORI. Серия: Гуманитарные науки 2014. – № 4. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://apriori-journal.ru/serial1/4-2014/Bordyuzhenko.pdf>
8. Бордюженко Т. А. Структура та рівень готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до профілактики вживання підлітками психоактивних речовин / Т. А. Бордюженко // Zbior raportow naukowych. «Pedagogika Wspolczesna nauka. Nowy wyglad». – Warszawa: Wydawca: Sp.z.o.o. «Diamond trading tour». – 2015. – Str.109-114.

Праці апробаційного характеру

9. Бордюженко Т. А. Актуальність підготовки вчителів до профілактики залежності учнів від психоактивних речовин /Т. А. Бордюженко // Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень: зб.наук.пр. / редкол.: Р.С.Гуревич (голова) та ін.; ВДПУ. – Вінниця: ТОВ фірма „Планер”, 2013. – Вип.2 (5). – С.20-23.

10. Бордюженко Т. А. Можливості шкільних предметів для здійснення первинної профілактики залежності підлітків від психоактивних речовин /Т. А. Бордюженко // Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: Мат-ли міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів. – Харків: Видавничий центр НТУ «ХПІ», 2014. – С.130.

Праці, які додатково відображають результати дослідження

11. Бордюженко Т. А. Педагогічна профілактика залежності підлітків від психоактивних речовин : посібник для вчителів і студентів педагогічних ВНЗ / Т. А. Бордюженко, Л. І. Стефанков. – Вінниця : ВДПУ, 2014. – 136 с.

Анотації

Нікелсен Т. А. Підготовка майбутніх учителів природничих дисциплін до здійснення первинної профілактики залежності підлітків від психоактивних речовин. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України, Вінниця, 2015.

У дисертації визначено поняття готовності майбутнього вчителя природничих дисциплін до первинної профілактики залежності підлітків від ПАР як системне особистісне утворення, що складається з трьох компонентів (ціннісно-мотиваційного, інформаційно-когнітивного та операційно-процесуального), котрі формуються в процесі спеціально організованої природничої, психологічної та педагогічної підготовки під час навчання у ВНЗ. Визначено, обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови (залучення студентів до аналізу стану й психологічних причин вживання підлітками ПАР; формування в студентів системи знань про хіміко-біологічні властивості ПАР і види профілактичної діяльності; розвиток у майбутніх учителів умінь реалізації навчально-виховного потенціалу природничих дисциплін для первинної профілактики залежності підлітків від ПАР) підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до діяльності з первинної профілактики залежності підлітків від психоактивних речовин.

Ключові слова: адитивна поведінка підлітків, залежність від психоактивних речовин, здоровий спосіб життя, профілактична діяльність, учитель природничих дисциплін.

Никелсен Т. А. Подготовка будущих учителей естественных дисциплин к осуществлению первичной профилактики зависимости подростков от психоактивных веществ. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 - теория и методика профессионального образования. - Винницкий государственный педагогический университет, Министерство образования и науки Украины, Винница, 2015.

В диссертации определено понятие готовности будущего учителя естественных дисциплин к первичной профилактике зависимости подростков от психоактивных веществ (ПАВ) как системное личностное образование, состоящее из трех компонентов (ценностно-мотивационного, информационно-когнитивного и операционно-процессуального), которые формируются в процессе специально

организованной естественной, психологической и педагогической подготовок во время обучения в педагогическом вузе.

Анализ работ по готовности учителя к педагогической деятельности и учет специфики профилактической деятельности позволили выделить компоненты и одноименные им критерии готовности будущего учителя к первичной профилактике зависимости подростков от ПАВ и соответствующие показатели: ценностно-мотивационный (осознание масштабов проблемы и необходимости профилактики зависимости подростков от ПАВ, ответственности за формирование в учащихся здорового образа жизни (ЗОЖ), ценности принципа гуманизма в обучении естественным дисциплинам, ценностное отношение к здоровью учеников, понимание возможностей содержания естественных дисциплин в профилактике аддиктивного поведения, желание осуществлять профилактическую деятельность, стремление сотрудничества с родителями учащихся в воспитании ЗОЖ, желание сотрудничать со школьным психологом, стремление избавиться от собственных вредных привычек); информационно-когнитивный (знания о видах ПАВ, особенностях аддиктивного поведения, химическом составе ПАВ, влиянии ПАВ на организм человека, влиянии вредных привычек подростков на развитие общества, направлениях профилактической деятельности, источниках информации по профилактике употребления подростками ПАВ, основ принципа гуманизма в образовании и сути гуманитаризации естественнонаучного образования, основ здорового образа жизни) и операционно-процессуальный (умение объяснить ученикам вредность ПАВ на уроках естественных дисциплин, организовывать внеклассные мероприятия с профилактической целью, использовать информационные материалы профилактического содержания на уроках, организовать мероприятия по воспитанию ЗОЖ, строить толерантные отношения с подростками и межличностные отношения подростков между собой, организовать интересный досуг подростков, профессионально решать конфликтные ситуации, организовывать коллективную работу учащихся, сотрудничество с родителями учеников по профилактике аддиктивного поведения подростков).

Формирование готовности начинается с постановки цели на основе потребностей и мотивов. Потребность в первичной профилактике зависимости подростков от ПАВ будущий учитель естественных дисциплин осознает лишь тогда, когда будет знаком с реальным состоянием проблемы и теми угрозами, что несет аддиктивное поведение каждому подростку и обществу в целом. Поэтому первым организационно-педагогическим условием формирования готовности будущих учителей естественных дисциплин к первичной профилактике зависимости подростков от ПАВ относим привлечения студентов к анализу состояния и психологических причин употребления подростками ПАВ (ценностно-мотивационный компонент готовности).

Для осуществления профилактической деятельности учитель должен обладать системой естественных, психологических и педагогических знаний. Он должен знать, где найти информацию о видах ПАВ, их влияние на организм, иметь представление о направлениях и формы профилактической воспитательной деятельности и технологиях обучения, порождающих познавательный интерес учащихся и их стремление к успеху, саморазвитию, самоутверждению. Поэтому

вторым организационно-педагогическим условием формирования готовности будущих учителей естественных дисциплин к первичной профилактике зависимости подростков от ПАВ относим формирование в студентов системы знаний о химико-биологические свойства ПАВ и видах профилактической деятельности (информационно-когнитивный компонент готовности).

У будущих учителей еще во время обучения в вузе нужно сформировать практические навыки профилактической деятельности. Поэтому третьим организационно-педагогическим условием формирования готовности будущих учителей естественных дисциплин к первичной профилактике зависимости подростков от ПАВ относим развитие в них умений реализации учебно-воспитательного потенциала естественных дисциплин для первичной профилактики зависимости подростков от ПАВ.

На основе разработанной модели реализовывалась поэтапная методика по организации подготовки будущих учителей естественных дисциплин к первичной профилактике зависимости подростков от ПАВ: I - мотивационный этап (анкетирование учащихся, опрос учителей, наблюдение, анализ статистических данных); II - информационный этап (мини лекции, просмотр видеофильмов, самостоятельное изучение теоретического материала о ПАВ и направления профилактики их употребления, групповые дискуссии); III - тренировочный этап (подготовка бесед, выполнение проектов, тренингов, тематических недель, воспитательных мероприятий).

Ключевые слова: аддиктивное поведение подростков, зависимость от психоактивных веществ, здоровый образ жизни, профилактическая деятельность, учитель естественных дисциплин.

Nikelsen T. A. Training of future teachers of natural sciences to implement primary prevention of adolescent dependence on psychoactive substances. - Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.04 - Theory and Methods of Professional Education. - Vinnytsia State Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2015.

The thesis defines the concept of readiness of the future teacher of natural sciences in primary prevention of adolescent dependence on South Africa as a personal system of education, which consists of three components (value-motivation, information and cognitive and operational and procedural) that formed during specially organized natural, psychological and blindings teacher while studying at university.

Determined grounded and experimentally tested pedagogical conditions (to attract students to the analysis of the psychological causes and teenagers use of surfactants, the formation of students' knowledge systems of chemical and biological properties of surfactants and types of prevention activities, the development of skills in future teachers implementing the educational potential of natural sciences for primary prevention of adolescent dependence on South Africa) training of teachers of natural sciences to the primary prevention of adolescent dependence on psychoactive substances.

Keywords: addictive behavior of adolescents, dependence on psychoactive substances, healthy lifestyle, prevention activities, teacher of natural sciences.